Col·loquis de Vic xxx - El demà, 2026, p. 297-302
ISSN (edició electrònica) 2604-9007 - ISSN (edició impresa) 2604-899X
DOI: 10.2436/20.3001.05.26 https://revistes.iec.cat/index.php/ASCF

AURORES DEL DEMÀ. UNA LECTURA D'*EL HOMBRE Y LO DIVINO* DE MARÍA ZAMBRANO DES DE L'ACTUALITAT

Blanca Pérez Díaz
Universitat Autònoma de Barcelona

En aquest col·loqui vull compartir una de les línies centrals de la meva recerca, que se centra en l'experiència del temps en el nostre present, abordada des de dues dimensions: una de negativa, que adopta una mirada crítica sobre l'actualitat, i una de positiva, que contempla les condicions de possibilitat que aquest plantejament obre. La tesi que defensaré és que el demà és la clau per reobrir el futur en un present marcat pel realisme capitalista. Per fer-ho, posaré en diàleg dues figures: Mark Fisher, que analitza com el capitalisme condiciona la nostra percepció del temps en el seu llibre *Capitalist realism: is there no alternative?*, i María Zambrano, que ofereix una alternativa de reconciliació temporal a partir del seu llibre *El hombre y lo divino,* i en concret, en un capítol titulat «El futuro, dios desconocido».

La meva investigació parteix d'una triple crisi que travessa el nostre temps: política, ecològica i espiritual. En primer lloc, la crisi és política perquè a les iniciatives neoliberals en marxa des dels anys setanta s'hi sumen l'auge actual de les ideologies reaccionàries, que eixamplen les desigualtats econòmiques i socials entre la humanitat. En segon lloc, la crisi és també climàtica, atès que aquestes dinàmiques de poder incideixen igualment en la relació que tenim els humans amb la natura. Tanmateix, alguns filòsofs alerten que

el procés de desencantament del món que hem viscut en el «Nord global», descrit per Max Weber (1964), en el sentit de pèrdua dels significats religiosos i mítics, ha donat pas –sobretot a partir d'època il·lustrada– a una crisi espiritual que forma part inherent de les estratègies del sistema econòmic capitalista per portar-nos a experimentar una sensació determinada, aquella que ens fa sentir desconnectats de tot el que ens rodeja.

Sembla, doncs, que la triple crisi –política, ecològica i espiritual– és impulsada per la manera com està configurat el nostre sistema econòmic actual, amb arrels que remunten a l'inici de la Modernitat. La rellevància de l'aportació de Mark Fisher resideix en la connexió que estableix entre el funcionament de l'economia contemporània i la nostra experiència del temps: la sensació de desacoblament entre els ritmes de la vida i els ritmes econòmics és precisament el que Fisher ha anomenat *realisme capitalista*. Aquest concepte es refereix a la certesa que el futur ens ha sigut cancel·lat i el passat es repeteix en el present sota formes culturals que dificulten la cerca de noves vies d'expressió creativa i que serveixen a l'autor per afirmar que el capitalisme consumeix i subsumeix tant el passat com els projectes de futur, obturant la imaginació de bat a bat (Fisher, 2016). Deien Fredric Jameson i Slavoj Žižek que és més fàcil imaginar la fi del món que la fi del capitalisme. Avui dia, amb la proliferació de narratives de la fi del món –*Black Mirror, The Handmaid's Tale, The Hunger Games, El Eternauta, L'Effondrement*, entre d'altres– sembla que aquesta frase té més sentit que mai. És com si l'eslògan de Margaret Thatcher «there is no alternative» ens hagués caigut com un pes de plom sobre l'esquena i no poguéssim desempallegar-nos-en. Però és cert això? Ens hem quedat sense alternatives de futur?

Fins aquí la perspectiva crítica de la vivència de la temporalitat, que alhora obre pas a l'altra cara de la moneda:

el prisma positiu, aquell que ens permet imaginar i pensar les potencialitats del nostre temps. Com pot María Zambrano ajudar-nos a interpretar el nostre present en crisi, alhora que també ens acompanya a pensar alternatives? Aquesta és precisament la pregunta filosòfica que mobilitza la meva investigació, que vol pensar les dificultats que es presenten en la contemporaneïtat des de i amb María Zambrano, i proposar camins alternatius en el nostre present.

En aquest context, l'obra *El hombre y lo divino* emergeix com una brúixola filosòfica. De fet, al primer capítol, en què traça una breu genealogia de les manifestacions divines en la història, explica que quan Nietzsche declara la mort de Déu per part dels humans, s'engega «el delirio del superhombre». En aquest apartat, Zambrano critica la concepció de l'etern retorn nietzscheà com una repetició sense transcendència, un cicle tancat que impossibilita que l'ésser humà projecti un sentit nou: «el trascender infinito había sido aprisionado. El "eterno retorno" es el reflejo de sí mismo» (Zambrano, 2024, p. 205). Amb això últim, Zambrano es refereix al fet que, en matar Déu, no només es mata la manifestació divina d'aquell temps, sinó que s'aniquila la possibilitat de percebre l'alteritat com a tal, és a dir, com allò que ens és veritablement diferent i que, alhora, ens constitueix. L'etern retorn, com a tancament sobre un mateix, reflecteix una realitat buida d'alteritat i de transcendència, condemnant l'ésser humà a una soledat radical. Aquesta visió pot llegir-se avui com l'experiència del realisme capitalista de la qual parla Fisher.

Això resulta rellevant perquè l'autora no només es queda en la interpretació crítica, sinó que aquesta anàlisi li serveix de base per buscar formes d'esquerdar la repetició infinita i trencar d'alguna manera el tancament temporal que hem generat. Per fer-ho, María Zambrano ens suggereix una concepció múltiple del temps, que podem trobar molt ben explicada al pròleg de *Las palabras del regreso,* escrit per

Mercedes Gómez Blesa; si tradicionalment el temps s'ha pensat de manera lineal –dividit en passat, present i futur–, Zambrano considera que aquest tipus de temporalitat només pertany a la història i a la societat. Segons ella, hi ha almenys dues maneres més de concebre el temps: l'atemporalitat, que és absència de temps i que trobem, per exemple, en els somnis; i la més significativa per al nostre tema, la supratemporalitat, hereva del pensament agustinià (Gómez Blesa, 2009). Per a Agustí d'Hipona, ni passat, ni present, ni futur existeixen realment: el passat ja no és, el futur encara no ha arribat, i el present és un instant que sempre se'ns escapa (Agustí, 2007, p. 351). Només una instància superior pot unificar l'experiència del temps i connectar-la amb l'eternitat. Mentre que per a Agustí aquesta instància és Déu, per Zambrano és el futur. Tot i no ser l'única manera de pensar el temps, per ella aquesta és la via per transcendir la linealitat temporal sense eliminar-la, i així trencar amb la sensació de tancament que imposa el realisme capitalista. I com entén Zambrano aquesta instància supratemporal que per ella és el futur?

A l'apartat de «El futuro, dios desconocido», al tercer capítol del llibre, María Zambrano ens indica que el futur és allò supratemporal pel seu caràcter absolut: l'autora pensa aquesta noció com un espai inassolible que, tanmateix, sempre ens està empenyent a pensar més enllà de les nostres possibilitats actuals. La seva condició transcendent fa que el futur es faci etern. Literalment diu:

> (...) el futuro es lo desconocido como tal, el reino de la ilimitada esperanza, y, siendo una dimensión del tiempo, lo intemporal. Si la expresión fuera válida se le podría llamar lo supratemporal, porque siendo tiempo se escapa del carácter relativo de la temporalidad; se presenta con un carácter absoluto (Zambrano, 2024, p. 349).

No obstant això, Zambrano introdueix en aquest mateix paràgraf una distinció que em sembla clau per al tema que

ens ocupa: la diferència entre futur i demà. Mentre que el futur és etern, el demà és: «lo que se prevé presente y es presente ya en cierto modo; participa de la seguridad que la conciencia establece en todo lo que hace entrar en ella» (Zambrano, 2024, p. 349). Qui no s'ha trobat en el dia a dia amb activitats previstes i d'altres que són *previscudes*? Aquesta seria la principal diferència entre el demà, aquell futur immediat de què tenim la certesa gairebé absoluta que s'acomplirà, com, per exemple, que surti el sol cada matí, i el futur, aquell concepte estrany que no es pot ubicar enlloc. Justament és el seu no-lloc temporal el que fa que esdevingui supratemporal.

Però el futur té un problema de què ja ens adverteix María Zambrano i és que és justament el seu caràcter absolut, que té la potencialitat d'unir el temps i transcendir-lo, el que també fa que el futur es comporti com una deïtat. Quantes vegades hem patit el nostre present per l'exigència d'un futur que no sabem mai si es convertirà en demà? I a la inversa. Quantes vegades la perspectiva descoratjadora del futur ens ha paralitzat en el present? Es comporta com a deïtat perquè esdevé una promesa que ens empeny o una amenaça que ens deté. Com podem pensar una filosofia que ens permeti treballar, dialogar, i fins i tot pactar amb el futur per sortir d'aquest realisme capitalista? Per mi, la clau ja la dona l'autora diferenciant el futur del demà, perquè el demà no necessàriament ha de ser allò previsible. Com deia Hume, que surti el sol cada matí no ens assegura que surti demà (Hume, 1998). Per tant, el demà també pot funcionar com una obertura immediata a allò que precisament ningú espera. Per fer-ho, més que alimentar fantasies de futur, que juguen entre l'atemporalitat i la supratemporalitat, cal cuidar el desenvolupament de la història. I no m'estic referint a aquesta Historia amb H majúscula i en singular que ens trobem ja narrada, sinó a aquesta altra història en minúscula i, fins i tot, en plural; les històries que fem i ens expliquem entre tots i totes en el nostre dia a dia.

En conclusió, treballar per al demà ens permet fer més assolible el futur perquè el demà ens dona un marge d'actuació petit, però decisiu. Perquè cuidar les històries que ens expliquem i en les quals participem és, com diu Andrea Soto, cuidar la micrologia dels plans quotidians: rescatar un tros de llengua, un gest que havia passat desapercebut, però que alhora altera la manera de ser de les coses, aixecant una estructura de desig allà on no existia (Soto Calderón, 2020). Només d'aquesta manera el demà no serà mera repetició del present, sinó possibilitat d'una nova aurora, d'un pacte amb el futur i per a un futur possible.

Bibliografia

Agustí d'Hipona (2007) *Confessions*. Traducció de M. Dolç. Barcelona: Editorial Proa.

Fisher, Mark (2016) *Realismo capitalista: ¿No hay alternativa?* Buenos Aires: Caja Negra.

Gómez Blesa, Mercedes (2009) «Prólogo» a *Las palabras del regreso*, de María Zambrano. Madrid: Ediciones Cátedra, p. 13-59.

Hume, David (1998) *Investigació sobre l'enteniment humà*. Traduït per Josep M. Sala-Valldaura. Barcelona: Edicions 62.

Soto Calderón, Andrea (2020) *La performatividad de las imágenes*. Santiago de Chile: Metales Pesados.

Weber, Max (1964) *Economía y sociedad: Esbozos de sociología comprensiva*. México: Fondo de Cultura Económica.

Zambrano, María (2024) *El hombre y lo divino*. Madrid: Alianza.